

Krister Bykvist
och Jonas Olson

Om moraliska övertygelsers styrka och emotivismens svaghet

Replik till Danielsson

1. INLEDNING

På samma sätt som vi är mer eller mindre säkra på empiriska förhållanden, t.ex. att uppvärmningen av jordklotet orsakas av människan eller att Christer Pettersson sköt Olof Palme, är vi ofta mer eller mindre säkra på värdeförhållanden. En del är t.ex. säkra på att manlig såväl som kvinnlig omskärelse är moraliskt fel, medan andra är mindre övertygade om att manlig omskärelse är moraliskt fel. Både värdeövertygelser och empiriska övertygelser varierar alltså i styrka. I den metaetiska debatten har det på senare tid hävdats att emotivister här stöter på problem: de kan inte förklara vad det innebär att vara mer eller mindre övertygad i värdefrågor.¹ I *Filosofisk tidskrift* 4/2009 erbjuder Sven Danielsson ett försvar för emotivismen. Danielsson ger ett antal förslag på hur emotivister kan förstå övertygelsegrader i värdefrågor. I slutändan argumenterar han för att emotivismens eventuella problem med att representera övertygelsegrader i värdefrågor i själva verket är att betrakta som ett argument för emotivismen, eftersom den förklarar varför sådana representationer över huvud taget svårligen låter sig göras.

Vi ska argumentera för att Danielssons försvar för emotivismen inte håller streck. De möjliga innebörder av övertygelsegrader i värdefrågor han föreslår stämmer inte särskilt bra med vad vi vanligen menar när vi säger att vi är mer eller mindre säkra på att något är rätt eller fel, bra eller dåligt. Avslutningsvis ska vi se att Danielssons tes att vad som tycks vara ett tillkortakommande hos emotivismen i själva verket är ett argument för densamma är föga övertygande.

Låt oss till att börja med notera att Danielssons försvar avser emotivism i den enkla formen, enligt vilken värdeomdömen uttrycker *inställningar* (såsom gillanden och ogillanden) snarare än *föreställningar* (försanthållanden).² Som han noterar har somliga emotivister tänkt

¹Bergström 1990: 34–36; Smith 2002.

²Terminologin är lånad från Bergström 1990. Det bör i detta sammanhang på-

sig att man kan lösa problemen med att göra reda för övertygelsegrader genom att komplicera teorin, i synnerhet genom att introducera något kognitivistiskt element. Danielsson har dock inte mycket till övers för sådana ansatser. Han utgår ifrån att det inte är troligt att emotivismens eventuella problem kan lösas genom antagandet att värdeomdömen inte bara uttrycker inställningar utan också föreställningar (s. 2).

Man kan ifrågasätta om denna utgångspunkt har fog för sig. Det är väl ingen orimlig tanke att om emotivismen stöter på problem som har att göra med tesen att värdeomdömen uttrycker inställningar så kan dessa lösas genom att man antar att värdeomdömen också uttrycker föreställningar. Det är bland annat denna tanke som föranlett filosofer som James Lenman 2002 och Michael Ridge 2007 att formulera olika varianter av s.k. *ekumenisk expressivism*, en teori som säger att värdeomdömen uttrycker både inställningar och föreställningar. Hur som helst har vi annorstädes argumenterat för att Lenman och Ridge inte erbjuder några rimliga teorier om övertygelsegrader i värdefrågor (Bykvist och Olson 2009). Vi ska därför inte orda mer om ekumenisk expressivism här. Liksom Danielsson ska vi koncentrera oss på den enklare formen av emotivism.

2. NÅGRA MÖJLIGA INNEBÖRDER, ENLIGT DANIELSSON

Danielsson föreslår att vi i olika sammanhang menar lite olika saker när vi talar om grader av övertygelse i värdefrågor. Till exempel kan det vara så att när vi säger oss vara säkra på att kvinnlig omskärelse är moraliskt fel, så menar vi att övertygelsen att kvinnlig omskärelse är fel har en högre grad av *fasthet*. Detta innebär att vi inte skulle (vara benägna att) överge övertygelsen även i ljuset av ny information och vidare reflektion och även om vi resonerat annorlunda. Ju ”mindre” som krävs för att vi skulle överge övertygelsen, desto lägre grad av fasthet har den och desto mindre säkra är vi. Som Danielsson påpekar är det rimligt att inställningar (gillanden och ogillanden, som ju är vad värderingar är, enligt emotivismen) likaväl som föreställningar kan variera i fasthet (s. 3–4).

Men det förefaller möjligt att tänka sig en person som är mycket säker på att p trots att övertygelsen att p har en låg grad av fasthet. Omvänt förefaller det möjligt att tänka sig en person som inte är särskilt säker på att p trots att övertygelsen att p har en hög grad av fasthet. Om vi håller oss till värdeövertygelser kan vi säga att moraliska ”vindflöjlar” illustrerar det förra fenomenet medan moraliska dogmatiker illustrerar det

pekas att vi här använder termen ”värdeövertygelse” som en beteckning på ett psykologiskt tillstånd om vilket kognitivister och emotivister har olika teorier. De förra anser att värdeövertygelser är föreställningar (försanthållanden) medan de senare anser att värdeövertygelser är inställningar (t.ex. gillanden och ogillanden).

senare. Moraliska vindflöjlar kännetecknas av att de är mycket lättpåverkade i sina värdeövertygelser. En sådan person kan vara mycket säker på att aktiv dödshjälp är moraliskt fel och försvara denna ståndpunkt med hetta, men det som gör honom till vindflöjel är att det inte skulle krävas särskilt mycket argumentation för att han skulle överge övertygelsen att aktiv dödshjälp är fel. Moraliska dogmatiker å andra sidan kännetecknas förstås av att de är allt annat än lättpåverkade i sina värdeövertygelser. En dogmatiker kan ha en låg grad av säkerhet att aktiv dödshjälp är fel, men det som gör honom till dogmatiker är att det skulle krävas mycket argumentation för att han skulle överge denna övertygelse. Enligt idén om säkerhet som fasthet kan moraliska vindflöjlar inte vara säkra på sin sak medan moraliska dogmatiker inte kan vara osäkra på sin sak. Men detta verkar underligt. Nog kan vi tänka oss personer som stämmer in på de givna beskrivningarna. Man kan rentav vara ganska säker på att sådana personer finns i verkligheten.

Ett liknande förslag Danielsson framkastar går ut på att en persons övertygelsegrad kan förstås i termer av personens *föreställning* om övertygelsens fasthet snarare än dess faktiska fasthet. Att vara moraliskt övertygad till en hög grad innebär enligt denna idé att ha en föreställning om att man inte skulle överge den moraliska övertygelsen i fråga i första taget.³ Men föreställningar om övertygelsers fasthet är ju föreställningar om psykologiska förhållanden och de kan därför inte fånga *moralisk* övertygelsegrad. En person som utöver att vara en moralisk vindflöjel besitter viss självinsikt och självdistans kan ha en stark föreställning om att hon i många situationer skulle överge en viss moralisk övertygelse, men hon kan trots detta vara mycket säker på att övertygelsen är riktig. Omvänt kan en dogmatiker med självinsikt och självdistans ha en stark föreställning om att hon i de flesta situationer inte skulle överge den moraliska övertygelsen i fråga, men hon kan trots detta vara mycket osäker på om övertygelsen är riktig.

Ett lite annorlunda förslag går ut på att övertygelsegrad är en fråga om hur pass *inställd* man är på att inte ge upp övertygelsen. Att vara inställd på att inte ge upp en övertygelse ska inte förstås som ett gillande av övertygelsen (eller ogillande av att överge den), utan snarare som en "viljeinriktning", menar Danielsson; att jag är säker på min sak innebär att jag tänker hålla fast vid övertygelsen och att "mina planer förutsätter att jag [...] gör det" (s. 4).

Men även detta förslag stöter på problem. Ett första bekymmer är att

³Det finns oklarheter i detta förslag. Till exempel kan ju även föreställningar om fasthet variera i styrka. Hur säker är jag på att *p* om jag har en svag föreställning om att min övertygelse att *p* är mycket fast? Om jag har en stark föreställning om att min övertygelse att *p* har en låg grad av fasthet?

förklara vad det innebar att vara helt säker på att någonting är fallet. Övertygelsegrader antas ju vanligen variera mellan 0 och 1, men kan inställningars styrka mätas på en liknande skala? Vad innebär det t.ex. att vara minimalt inställd på att hålla fast vid en övertygelse? Eller att vara maximalt inställd på detta? Danielsson kanske skulle svara att jag är maximalt inställd på att hålla fast vid övertygelsen att p om jag har *bestämt* mig för att inte överge den och om p därmed är en utgångspunkt i mitt praktiska resonerande och min planering för framtiden.

Men det är inte svårt att finna motexempel. En person som är helt säker på att hon blivit bedragen av sin partner men ändå vill satsa på förhållandet kan vara helt inställd på att bortse från bedrägeriet och på att inte ha denna övertygelse som utgångspunkt i sitt resonerande och planerande. En person som inte är särskilt säker på att Gud existerar kan trots detta vara helt inställd på att inte överge övertygelsen att Gud existerar, kanske på grund av att hon influerats av Pascals vad. På motsvarande sätt kan en person som är starkt övertygad om att Gud inte existerar, men som också influerats av Pascals vad, vara helt inställd på att på att överge denna övertygelse till förmån för övertygelsen att Gud existerar.

Motexempel av den här typen är dock inga nyheter för Danielsson. Lite längre fram i artikeln menar han att de inte visar att idén om övertygelsegrad som styrkan hos inställningar till övertygelser måste överges, utan att den måste förfinas.

Man måste säga något om vad för *sorts* inställning det är fråga om, eller åtminstone vad för *sorts* inställning det inte är fråga om. Och det senare är inte så svårt: den inställning till en tro som bestämmer övertygelsegraden får inte vara ett gillande av tron som ett medel till något annat värdefullt mål än sanningen. I Pascalexemplet håller jag tron för ett bättre medel till lycka än att inte tro. Men det hindrar inte att jag håller icke-tron för bättre i ett annat avseende, nämligen för att finna sanningen. (s. 7)

Detsamma kan sägas om exemplet med den bedragna personen: övertygelsen att hon inte blivit bedragen, eller åtminstone suspendering av den motsatta övertygelsen, håller hon för ett bättre medel till lycka än övertygelsen att hon har blivit bedragen. Men den senare övertygelsen skulle hon gilla bättre, givet att målet vore att hysa sanna övertygelser och undvika de som är falska. (Notera att Danielsson i citatet ovan återigen anför gillande som ett exempel på en inställning.) Det låter en smula underligt att kalla tron att p ett *medel* till målet att "finna sanningen", dvs. att hysa sanna övertygelser. Att tro att p är väl att hålla p för sant, vilket förefaller vara ett sätt att realisera målet att hysa sanna övertygelser snarare än ett medel till detsamma.

Men hur det än är med den saken är det långt ifrån klart hur Danielsson tänker sig att emotivisten ska tillämpa denna idé på moraliska övertygelser. De exempel vi hittills diskuterat rör ju icke-moraliska övertygelser, dvs. föreställningar, enligt vår vedertagna terminologi. Men vi vet sedan tidigare att moraliska övertygelser är inställningar och inte föreställningar, enligt emotivismen. Att anse att tortyr är fel är enligt emotivismen att hysa en negativ inställning (t.ex. ogillande) till tortyr. Övertygelsegrad ska enligt det föreslagna mönstret förstås i termer av en särskild sorts inställning till en inställning, nämligen som ett gillande av inställningen som ett medel för att finna sanningen. Men vad ska detta betyda? Till skillnad från föreställningar är inställningar inte den sortens psykologiska tillstånd vars funktion består i att representera världen. Att ha en inställning till p är ju inte att hålla det för sant att p . Om p är sann och jag har en inställning till p så har jag inte därmed funnit sanningen. Det förefaller därför svårt att förstå hur (hysandet av) en inställning kan vara ett medel för att finna sanningen. Följaktligen blir det svårt att förstå hur man kan gilla (hysandet av) en inställning som ett medel för att finna sanningen.⁴

Vi har nu sett närmare på Danielssons tre förslag på hur emotivister kan förklara säkerhet beträffande värdeövertygelser: som *fasthet* hos övertygelser; som *föreställningar om fasthet*; som *en (särskild sorts) inställning till en inställning*. Vi har sett att samtliga stöter på allvarliga problem. Problemet med det första förslaget är att fasthet och övertygelsegrad (säkerhet) är sinsemellan logiskt oberoende egenskaper. Ett gemensamt tillkortakommande hos de övriga två förslagen är att de kräver att den som har en viss övertygelsegrad har andra ordningens attityder, dvs. föreställningar om, eller inställningar till, sina egna inställningar. Men övertygelsegrader är egenskaper hos attityder som inte är beroende av att attityderna har ett visst propositionellt innehåll. I synnerhet behöver

⁴Jens Johansson föreslog följande utveckling av Danielssons förslag: Precis som man kan ha som mål att tro det som är sant, och gilla föreställningar som realiserar detta mål (därför att de realiserar detta mål) kan man ha som mål att gilla det som är bra, och gilla de gillanden som realiserar detta mål (därför att de realiserar detta mål). Men frågan är vad målet att gilla det som är bra innebär för en emotivist. Mitt mål att gilla det som är bra kan beskrivas som målet att tillfredsställa följande villkorssats: om X är bra, så gillar jag X . Men det är ett välkänt problem för emotivismen att förklara vad värdestermer betyder när de uppträder i inbäddade kontexter, som t.ex. i försatsen i en villkorssats. Värdestermer uttrycker ju i sådana kontexter inga attityder. Detta är en aspekt av vad som kommit att kallas Frege-Geach-problemet, vilket har diskuterats flitigt i de senaste decenniernas metaetiska debatt. Hittills har inget lösningsförslag vunnit allmän acceptans.

det propositionella innehållet i en övertygelse av en viss grad inte involvera några doxastiska eller psykologiska begrepp. En person kan vara mer eller mindre säker på att vissa värdeförhållanden råder, trots att hon inte hyser andra ordningens föreställningar om, eller andra ordningens inställningar till, dessa värdeövertygelser. Somliga individer, som t.ex. små barn, har inte, och kan kanske inte ha, andra ordningens attityder. Men det hindrar inte att de kan vara mer eller mindre säkra på vad som är bra och dåligt, rätt och fel, osv.

Vid det här laget frestas kanske någon att invända att det som är en invändning mot ett av Danielssons förslag kan tas om hand av något av de andra.⁵ Med andra ord kanske det kan vara så att disjunktionen av Danielssons förslag utgör en tillfredsställande teori om övertygelsegrad. Men det finns exempel som drabbar samtliga förslag. Det kan finnas en moralisk vindflöjel som vid en tidpunkt är mycket säker på att p , trots att övertygelsen har en låg grad av fasthet och trots att personen inte hyser andra ordningens attityder. Likaså kan det finnas en moralisk dogmatiker som inte är särskilt säker på att p , trots att övertygelsen har en hög grad av fasthet och trots att personen inte hyser andra ordningens attityder.

3. DANIELSSONS POSITIVA ARGUMENT

I tredje avsnittet av sin uppsats försöker Danielsson erbjuda ett positivt argument för emotivismen. Tanken är att det finns en allmän svårighet med att representera säkerhet hos värdeövertygelser medelst val mellan lotterier, à la subjektivisterna som Ramsey. Generellt innebär detta lotteritest att, om vi antar att vi föredrar mer pengar framför mindre, så kan vi säga att man är mer säker på att p än på att q om man föredrar lotteriet (100 kr om p , 0 kr om q) framför lotteriet (100 kr om q , 0 kr om p). Idén är helt enkelt att man föredrar att låta vinsten bero på det man är mer säker på. Ens övertygelsegrad att p representeras sedan av den andel pengar man är villig att satsa på lotteriet (100 kr om p , 0 kr om icke- p).

Om vi tillämpar detta test på värdeövertygelser om lustens värde, så får vi resultatet att man är mer säker på att lust är bra än på att lust inte är bra om och bara om man föredrar lotteriet (100 kr om lust är bra, 0 kr om lust inte är bra) framför lotteriet (100 kr om lust inte är bra, 0 kr om lust är bra). Hur övertygad man är om att lust är bra representeras av hur mycket pengar man är villig att satsa på lotteriet (100 kr om lust är bra, 0 kr om lust inte är bra).

Inga uppenbara svårigheter visar sig här. Men Danielsson noterar nu

⁵Ragnar Francén och flera av de övriga deltagarna i högre seminariet i praktisk filosofi vid Stockholms universitet framförde detta förslag.

ett antal problem som uppkommer om våra preferenser över lotterier är *värdeövertygelse* om vad som är bättre. För det första verkar det som om vi då tvingas acceptera värderingar av värden. Mer exakt så måste vi anta att man meningsfullt kan värdera lotterier där utfallen bestäms av värdeförhållanden, t.ex. att man kan värdera lotteriet (100 kr om lust är bra, 0 kr om lust inte är bra) högre än lotteriet (100 kr om lust inte är bra, 0 kr om lust är bra). Men man kan ju fråga sig vad det betyder att tillskriva värden till lotterier som består av utfall som själva bestäms av värdeförhållanden.

Vi menar dock att detta i princip inte är konstigt. Anta att du (finalt) värderar lust och pengar och inget annat. Det verkar då inte konstigt att (icke-finalt) värdera lotterier av typen (100 kr om lust är bra, 0 kr om lust inte är bra). Din värdering av detta lotteri beror ju endast på hur säker du är på att lust är bra och på hur mycket du värderar pengavinster. Vi behöver inte anta att du också värderar värdeförhållandet att lust är bra.

Danielsson påpekar dock att vi får problem om den värdeövertygelse vi behöver bestämma graden hos är övertygelsen att pengar är bra. Vi kan ju inte gärna säga att man är mer säker på att pengar är bra än på att pengar inte är bra om och bara om man tillskriver lotteriet (100 kr om pengar är bra, 0 kr om pengar inte är bra) högre värde än lotteriet (100 kr om pengar inte är bra, 0 kr om pengar är bra). För detta test förutsätter ju att man tillskriver pengar värde.⁶

Danielsson påpekar också att det blir än besvärligare när man ska bestämma graden hos en övertygelse att något är det *enda* som har värde, t.ex. att önskeuppfyllelse är det enda värdet. För hur ska vi förstå en värdering av lotterier där utfallen bestäms av hypoteser om huruvida önskeuppfyllelse är det enda värdet? Vår värdering av lotterierna förutsätter ju att vi inte tror att önskeuppfyllelse är det enda värdet.

Som Danielsson påpekar försvinner dessa problem om man antar att preferenser över lotterier inte är värdeövertygelse, vilket dessutom verkar vara standarduppfattningen bland subjektivister. Danielsson menar dock att detta svar leder till två problem. För det första innebär det att Smiths huvudpöäng, den om värdeövertygelsers Janusansikte, går förlorad. Att värdeövertygelse uppvisar ett Janusansikte betyder, enkelt uttryckt, att de i vissa avseenden liknar föreställningar medan de i andra avseenden mer liknar inställningar. Men även mer renodlade

⁶ Detta är inte konstigare än att när vi mäter något (t.ex. övertygelsegrad) i termer av något annat (t.ex. pengars värde), så måste det senare vara något vi känner till och som hålls konstant. Jämför systemet med myntfot. En myntfot kan användas för att bestämma värdet hos en viss summa pengar, men när vi använder denna metod antar vi att vi känner till myntfotens värde och att detta hålls konstant. Vi kan inte använda myntfotens värde för att bestämma dess eget värde.

kognitivisterna än Smith kan gå med på att våra värdeövertygelser tenderar att spela en "preferens-liknande" roll i vårt beslutsfattande därför att de flesta människor är disponerade att handla i enlighet med sina värdeövertygelser.⁷ Hur det än är med den saken menar Danielsson för det andra att problemet återkommer när vi ska bestämma övertygelsegrader hos personer som föredrar något om och *bara om* de tror att det är bättre. Hans slutkläm går ut på att den bästa förklaringen till att vi får problem med att tillämpa lotteritestet på värdeövertygelser helt enkelt är att emotivismen är sann, våra värdeövertygelser är inställningar, inte föreställningar (försanthållanden).

Vi medger att Danielsson pekar på reella problem med att tillämpa lotteritestet helt generellt. Men nu är det ju så att endast en minoritet subjektivisterna *identifierar* övertygelsegrader med villighet att satsa på lotterier. Danielsson antar att kognitivisterna som Smith måste acceptera denna identifikation. Men varför anta något sådant när till och med hårdhudade subjektivisterna, som Jeffrey, förnekar en sådan stark koppling.⁸ Vad de säger är endast att villighet att satsa på lotterier är en *tillförlitlig indikation* på övertygelsegrad inom en väl avgränsad delmängd av fall. Detta är analogt med kvicksilvertermometrar som är tillförlitliga endast inom ett visst temperaturintervall (är det för kallt måste vi använda alkoholtermometrar, är det för varmt måste vi använda gastermometrar).

Det finns mycket goda skäl att tvivla på att övertygelsegrad ska identifieras med villighet att satsa på lotterier: (a) erbjudandet att satsa på ett lotteri kan ge en information som påverkar ens subjektiva sannolikheter; (b) lotteri-apatiska eller lotteri-skeptiska personer kan sakna preferenser över lotterier men fortfarande ha subjektiva sannolikheter; (c) vi kan ha subjektiva sannolikheter rörande förhållanden som inte gärna kan vara utfall i de lotterier som vi har preferenser över. Ett exempel på (c) är då vi har en viss grad av övertygelse att pengainstitutionen existerar. Om man endast föredrar pengar, hur ska vi tillämpa lotteritestet i detta fall? Vi kan ju inte gärna säga att man är mer säker på att pengainstitutionen existerar än på att den inte existerar om och bara om man föredrar (100 kr om pengainstitutionen existerar, 0 kr om den inte existerar) framför (100 kr om den inte existerar, 0 kr om den existerar). Det senare lotteriet innehåller ju ett omöjligt utfall: 100 kr om pengainstitutionen inte existerar. Detta utfall torde även vara *epistemiskt* omöjligt, åtminstone för minimalt rationella agenter. Att lotteritestet inte fungerar i detta fall kan inte förklaras av emotivismens sanning, eftersom det här rör sig om ett empiriskt förhållande (pengainstitutionens existens), inte ett värdeförhållande. Notera

⁷Denna disposition kan kanske i sin tur förklaras evolutionärt eller kulturellt, se Bergström 1990: 70.

⁸Se t.ex. Eriksson och Håjek 2007.

att detta problem liknar ett av Danielssons favoritproblem: värderingar över lotterier som innehåller utfall som bestäms av värdeförhållanden som går stick i stäv med värderingarna över lotterier.

Den bästa förklaringen till att lotteritestet som ett mått på övertygelsegrad inte kan tillämpas helt generellt är alltså inte att emotivismen är sann, utan att lotteritestet har inbyggda begränsningar som blottläggs inte bara när det gäller somliga värdeövertygelser utan också när det gäller somliga empiriska övertygelser. Till exempel kan lotteritestet inte tillämpas då lotterier innehåller utfall som är epistemiskt omöjliga. Det kan heller inte användas för att mäta en persons övertygelsegrad att något (t.ex. lust, önskeuppfyllelse, pengar, etc.) är det *enda* som är värdefullt om personen föredrar något om och *bara om* hon värderar det.

Danielssons kritik av kognitivismen bygger på en orimligt strikt behavioristisk tolkning av subjektiva sannolikheter som inte ens hårdhudade subjektivister accepterar. Varför ska då moraliska kognitivister acceptera den?⁹

LITTERATUR

- Bergström, Lars. 1990. *Grundbok i värdeteori*. Stockholm: Thales.
- Bykvist, Krister och Jonas Olson. 2009. "Expressivism and Moral Certitude". *Philosophical Quarterly* 59: 202–15.
- Danielsson, Sven. 2009. "Om moraliska övertygelsers styrka". *Filosofisk tidskrift* nr 4: 33–41.
- Eriksson, Lina och Alan Hájek. 2007. "What are Degrees of Belief?" *Studia Logica* 86: 185–215.
- Lenman, James. 2002. "Non-Cognitivism and the Dimensions of Evaluative Judgement". <http://www.brown.edu/Departments/Philosophy/bears/homepage.html>
- Ridge, Michael. 2007. "Ecumenical Expressivism: The Best of Both Worlds?". I *Oxford Studies in Metaethics*, red. R. Shafer-Landau, vol. 2. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, Michael 2002. "Evaluation, Uncertainty, and Motivation". *Ethical Theory and Moral Practice* 5: 305–20.

⁹Tidigare versioner av uppsatsen lades fram på högre seminarier i praktisk filosofi vid Stockholms universitet och på forskarseminariet i filosofi vid Umeå universitet. Vi tackar deltagarna för värdefulla diskussioner och kommentarer.